

HALÁSZ PÉTER

Nemzeti színeink a moldvai csángómagyaroknál¹

A közelmúltban kezembe került egy „csángó népdal”, vagy legalábbis annak tulajdonított daltöredék, ami a maga módján a csángók *piros-fehér-zöld* tudatáról tudósít. A daltöredéket a Domokos Pál Péter és Rajeczky Benjamin által összeállított Csángó népzene című kiadvány első kötetében találtam, és dr. Viola József jegyezte fel valamikor a XIX. sz. első felében, mindenesetre 1840 előtt.² Ez a Viola József Marosvásárhelyen született 1770-ben és valahol Moldvában halt meg 1849-ben. Több moldvai fejedelem udvari orvosa, 1808–1834 között Mihail Sturdza bizalmasaként a moldvai kórházak főorvosa volt. Ebben a minőségében a moldvai csángómagyarok néhány települését is fölkereshette, s közelebbi kapcsolatba is kerülhetett velük, mert a Magyar Tudományos Akadémia népdalgyűjtő felhívására két, Tázló-melléki csángómagyar népdalt küldött, amik a Tudománytár 1840. évi kötetében meg is jelentek. Az egyikük így szól:

<i>Ugyan mért lennék én szegény</i>	<i>Övemet zöldre fesztettem,</i>
<i>Szósz-Tázlói czángó legény?</i>	<i>Guczmám veresszel bé szegtem,</i>
<i>Ninczen-e nekem egy bundám</i>	<i>Nem fáj nekem szem bú, szem kín,</i>
<i>Sz hófehér színű harisznyám?</i>	<i>Mert enyhít ez a három szín.</i>

*Ez volt ám a czangó színe,
A míg együtt vert a szíve.
De most nem ver együtt szíve,
Azért sok a czangó színe.*

¹Elhangzott 2008. április 19-én Kovásznán, a Körösi Csoma Sándor Egyesület által „Jelek és jelképek” témakörben szervezett tanácskozáson.

²Domokos-Rajeczky: Csángó népzene I. 1956. 102. old.

Nem mernék megesküdni, hogy eredeti csángó népdallal van dolgunk. Domokos Pál Péter és Rajeczky Benjamin minden megjegyzés nélkül veszi át a szöveget a Tudománytárból, de a következő lapon közölt „forrófalvi csángó népdal”-t („Czángó magyar, czángó magyar, Mivé lettél czángó magyar kezdettel”), amiből a ma énekelt *Csángó himnusz* lett, László Mihály következő megjegyzésével adják közre: „nem tartom nép eredetűnek e dalt”. Elképzelhető tehát, hogy a „szószázlói czángó legény” énekét sem a néptől gyűjtötte Viola doktor. Bár ki tudja? Hiszen az ellenkezőjét sem lehet bizonyítani – de talán nem is szükséges. Elégedjünk meg annyival, hogy a szöveget egy Moldvába került erdélyi orvos jegyezte föl a XIX. század elején, és vette magának a fáradságot, hogy beküldje a Magyar Tudóstársaság (az Akadémia elődje) felhívására. Ez már önmagában is figyelemreméltó dolog, a magam részéről több mint egy tucat Moldvában szolgáló kiváló magyar orvost ismertem és ismerek, de egyikük sem gyűjtött a csángóktól folklóranyagot.

A „sószázlói czángó legény” dalba, vagy talán csak versbe foglalt érzése, értékrendje, a piros-fehér-zöld színektől támadt szívdobbanása elgondolkodtatott. Megjelentek előttem a piros-fehér-zöld színűre festett csángó házak, a piros-fehér-zöld motívumokkal díszített csángó kisbundák, inghímek, orsók és más használati tárgyak, pontosabban az emlék, hogy *ilyenekkel is találkoztam* a moldvai csángó falvakban. Természetesen nem volt módom, lehetőségem, hogy összehasonlítsam a moldvai magyar és román falvak díszítőművészetének színhasználatát, néhány jelenségre azonban fel kellett figyelnem.

Mindenekelőtt arra, hogy a moldvai csángómagyaroknak egészen az utóbbi két évtizedig fogalmuk sem volt arról, hogy a piros, a fehér és a zöld a magyar zászló színvilága, ma úgy mondjuk: *nemzeti színeink*. A csángók, akiknek különböző csoportjai a XIV-től a XVIII. századig kerültek mai lakóhelyükre, nem vitték, nem vihették magukkal nemzeti színeink olyan egyértelmű és természetes ismeretét és használatának gyakorlatát, ami a Kárpát-medencén belüli magyarság körében is csak lassan, hosszú és még korántsem feltárt folyamat eredményeként alakult ki. Érdemes végigtekintenünk ezen a folyamaton, nemcsak azért, hogy lássuk és megértsük, a moldvai magyarok identitásának különös, törekeny voltát, hanem azért is, mert ez a tudás a mi nemzettudatunkat is erősítheti.

A nemzeti színek törvényes megjelenési helye elsősorban a zászló, valamint bizonyos mértékben a címer. A magyar nemzeti színekkel két törvényünk foglalkozik. (1) Az 1847/48-as 21. törvénycikk „ösi jogaiba” helyezte vissza nemzeti színeinket, anélkül, hogy felsorolná őket. (2) Az 1949. évi alkotmánytörvény 68. §-a pedig egyszerűen megállapítja, hogy „A Magyar Népköztársaság zászlaja: piros-fehér-zöld színű lobogó, közepesen a Magyar Népköztársaság címerével.

Mindkét törvényt évszázados, ha nem évezredes társadalmi gyakorlat, heraldikai folyamat előzte meg.³

Nem akarok belemerülni a „már az ókori népek” szindrómába, pedig hát azoknak is voltak zászlóik, birodalmi, törzsi, vagy nemzetségi jelképeik. Ezek azonban elsősorban célszerű hadászati célokat szolgáltak: ütközetek esetében, ha kürtjelekkel nem boldogultak, zászlókkal adtak jelt; alkalmanként pedig, ha többféle nációnak csapatai közösen harcoltak – például a keresztesháborúk során – az uniformis szerepét is betöltötték, megkülönböztető szerepük volt.

Az eurázsiai kulturális közösségből érkező honfoglaló magyaroknak is megvoltak a maguk zászlói, s akár csak a türk seregeknek, totemállatok képei „díszítették” a zászlórudakat, a miénket természetesen a *turul*. Ezekről az időkről csak az évszázadokkal később született krónikákból kapunk hírt. Kézai szerint például Géza fejedelem koráig az Attila zászlajának tulajdonított *hun* (vörös alapon fekete *turul*madaras), a keresztény magyar királyok idején pedig kettőskeresztes, vörös – fehér csíkozású (horribile dictu: Árpád-sávós!) zászlók alatt hadakoztunk.

A középkorban minden magyar hadseregnek külön zászlója volt. II. Béla (XII. sz. eleje) korából az almádi monostor birtokának összeírásában szerepel *praedium Zaslou* nevű birtok, vagy település. Kérdés, hogy milyenek lehettek a középkorban a magyar zászlók? A XII. századtól vannak adataink a zászló színéről, úgy tűnik, II. Andrásig vörös-fehér csíkos, aztán feltűnik a vörös szövetű, ezüst kettőskeresztes változat is. A XIII. sz. vége felé, III. András özvegyével Königsfeldbe került zászlók zöld selyemből készültek, fekete kettőskereszt van rájuk varrva, s az egyikén vörös és zöld, a másikon csak vörös szegélyszalagok lehettek. Mielőtt rájuk mondanánk, hogy íme a magyar piros-fehér-zöld, meg kell

---

³Felvázolására Kumorovitz L. Bernát: A magyar zászló és nemzeti színeink múltja című írása alapján vállalkozom. (Hadtörténeti Közlemények 1954. 18–60. old.)

jegyezni, hogy ezeket a zöld szín miatt inkább lehet gyászzászlónak tekinteni. Hanem ismerünk XI. és XII. századi csatajeleneteket – igaz, hogy a XV. században keletkezett ábrázolásokon –, ahol a szemben álló felek egyike vörös lobogón zöld hármashalmon álló ezüst kettőskeresztes, a másik vörössel és fehérrel hétszer vágott (négy vörös, négy fehér csík) zászló alatt harcol.

Mohács után a királyi zászló magyar vonatkozásai egyre inkább elmosódtak, vagy inkább csak egy-egy főúr hadseregének zászlaján éltek tovább. A hadizászlók ismét a hovatartozást jelképezték, s jeladásra is használtattak. A lovassági és a gyalogsági zászlók méretükben is eltértek. A goroszlói csatában például, ahol Básta – és csatlósa, Mihály vajda – Báthory Zsigmonddal ütközött, 72 lovassági és 36 gyalogsági zászló került a császáriak kezébe. Ezek között volt vörös, fehér, zöld, kék, sárga és ibolyaszínű, továbbá vörös-fehér, vörös-kék, vörös-sárga zászló; sőt háromszínű is, többek között vörös-fehér zöld is.

A XVIII. században még mindig *nem volt egységes zászlója Magyarországnak*, de hát tulajdonképpen nem is volt önálló, független Magyarország. Minden megyének más zászlaja volt, s a megyék által kiállított hadak is ezek alatt harcoltak. Ez volt a helyzet még Rákóczi korában is, a történések nem kevesebb, mint hétféle típusú Rákóczi zászlót tartanak számon.

A sokszínűségben is uralkodó *piros és fehér* színhez a XVII. században kezd kapcsolódni a magyar címer harmadik színe, a *hármashalom zöldje*. A szakirodalomban úgy fogalmazzuk, hogy ebben az időben *a három magyar szín összekapcsolódása sem megy ritkaságszámba*. De még hosszú időnek kell eltelnie, míg megjelenik 1743-ban Mária Terézia rendelete, miszerint a törzszászló fehér alapon vörös-zöld, a többi pedig zöld alapon vörös-fehér lángnyelvekkel, tehát *egyértelműen három színből: vörösből, fehérből és zöldből* tevődik össze. Ez időtől kezd a három magyar szín a zászlón kívül egyéb helyeken is feltűnni. I. Lipót (1640–1705) feleségének koronázásakor a templom lépcsőjét „pannonicus tricolor pannus”-szal takarták le, a kancellária iratait pedig a királynő uralkodásának első éveiben piros-fehér-zöld fonállal kötötték le.

Mielőtt azonban mértéktelenül dagadni kezdene honfiúi keblünk, megjegyzem, hogy ez a piros-fehér-zöld divat nem az udvar magyar érzelmét jelezte. A királynő sem a birodalmi színeket, sem a császári sast nem használta, hanem a *családi színeit*, a vöröset és a fehérét választotta,

amihez III. Károly vette fel a zöld színt a császári zászlóra. Miután Lotharingiai Ferencet császárrá választották, a bécsi kancellária is viszszerítte a fekete-sárga fonal használatára.

A *nemzeti zászló*, mint a polgári állam jelképe, a francia forradalom után jött divatba, mégpedig francia mintára, a kokárdából lett trikolor formájában, három színre komponálva. Kis túlzással azt is mondhatnánk, hogy azok a nemzetek, amelyek szorosán (szolgaian) követték a franciákat, azok a kék-fehér-beres, netán a beres-sárga-kék kombinációt alkalmazták, akiknek pedig már akkoriban is voltak saját nemzeti színeik, azokból alkották meg a maguk „trikolor”-ját, mint mi, magyarok is. A trikolor-mintájú nemzeti zászlók leghamarabb ott jöttek létre, ahol Franciaország hatása cselekvőleg megmutatkozott, de még a velük ellenséges érzelműek is hatása alá kerültek. Érdemes megemlíteni, hogy a németek fekete-sárga-vörös zászlójának színei sem ó-német eredetűek, hanem a jénai Burschenschaftok színe, s csak a napóleoni háborúk idején vert mélyebb gyökeret a németiség körében.

A *hagyományos magyar színekből* a francia trikolor mintájára összeállított nemzeti zászlóra vonatkozó adatok talán első képviselője az a piros-fehér-zöld szalag, amivel József nádor felesége, az orosz származású Alexandra Pavlovna 1801-ben feldíszítette Nógrád vármegye zászlaját. A *reformkor* idején aztán egyre inkább a nemzeti identitás jelképévé vált ez a három szín, megjelent a viseleten és különböző használati tárgyakon is. De a háromszínű nemzeti zászlóért még sokáig kellett küzdenie a magyar nemzetnek. A XIX. század első felének országgyűlésein újra és újra napirendre tűzték a címer és a zászló színeinek kérdését, de csak 1848. április 11-én sikerült szentesíteni a XXI. Törvénycikk 1 §-ában, hogy „a nemzeti szín és az ország címere *ősi jogaiba* visszaállítatik.”

Ez az „ősi jog” természetesen nem valami *ősi jogot* – vérszerződést, Aranybullát, vagy Werbőczy-féle Hármaskönyvet – jelentett, hiszen azok nem szabályozták a nemzeti színeket. Mégsem tekinthetjük pusztán *emelkedett szóhasználatnak*, hiszen a piros (beres), fehér és zöld színek valóban évszázadok óta, a piros és a fehér pedig legalább egy évezrede a leggyakrabban és a legszívesebben alkalmazott és használt magyar szín volt.

És nem csak a zászlókon, amik – mint láttuk – elsősorban királyi, főúri, hadviselési célokat szolgáltak. Hanem a népművészetben, és egyál-

talában a nép által használt tárgyakon is. Előrebocsátom, hogy mindezt nem számítógéppel feldolgozott statisztikai adatok alapján mondom, a téma tudományos vizsgálatát reményeim szerint azok fogják elvégezni, akikben sikerült érdeklődést keltenem ezeknek a gondolatoknak a megfogalmazásával.

Ha azonban végiglapozzuk szerencsére szép számmal rendelkezésünkre álló néprajzi, népművészeti kiadványainkat – természetesen a színeseket –, *ránézésre* is feltűnik a piros, a fehér és a zöld szín gyakorisága, ha tudálékosan akarnám magam kifejezni, azt mondhatnám, hogy nemzeti színeink, különösen pedig együttes alkalmazásuk mintha *túlreprezentált* volna. *Mintha* – mondom –, hiszen nem számoltam meg egyetlen kiadvány képeinek színeit sem, de hiszen mennyiben volna reprezentatívnek tekinthető egy-egy kiadvány színes képanyaga, az adott tárgyegyüttesre, vagy tájegységre nézve? *Úgy tűnik, mintha* – mondom, nagy óvatosan, de nem kevés elszántsággal.

S itt térek vissza írásom elején idézett „Szósz-Tázlói czángó legény” szövegére, ami ugyan nem tekinthető föltétlenül autentikusnak, de ki sem zárható egyértelműen ennek lehetősége.

Hófehér, zöld és veresz. „Ez volt ám a czángó színe, A míg együtt vert a szíve”, olvashatjuk a dr. Viola József által gyűjtött – vagy talán költött – szövegben. Hiszen ha csak ez az egyetlen, meglehetősen bizonytalan adatunk lenne, nem szólhatnánk semmit. De említettem már, hogy milyen sokszor találkozhatunk Moldvában, csángó közösségekben a piros-fehér-zöld szín alkalmazásával és használatával. Házfalak, asszonyos kisbundák, kendezők, *servetek* (zsebkendő) s más textíliák piros-fehér-zöld színvilága mindenkit el kell gondolkodtasson.

A forrófalvi *szoknya* (posztókabát) díszítéséhez Szentimrei Judit szerint 20 méter zsinór kellett az elejére, a betoldások mentére, a derék öszszevarrására, a gallérra, az ujjak végére. Zöld, rózsaszín, fehér és égőpiros gyapjúzsinórból különböző, hurok alakú *csicsürgő* (zsinórdísz) készült, igaz, hogy nem mindig együttesen alkalmazva, de használatuk mégiscsak azt jelenti, hogy a moldvai magyarok ízlésvilágában, esztétikai értékrendjében ezek a színek az átlagost meghaladó szerepet kapnak.

Mert erről van szó! A Kárpát-medencén belül egy központi ízlés hatás, kisugárzás, tudatos elkötelezettség támasztotta és erősítette a nemzeti színek használatának erőteljesebb érvényesülését. A reformkorban, majd a szabadságharc idején vált általános nemzeti jelképpé, a millennium

felemelő ünneplésében, s a XIX–XX. század győztes csatáiban és vesztes háborúiban nőtt eltéphetetlenül a szívünkhöz. Iskolákban tanították, március tizenötödikén lobogtatták, tiltott ünnepeinken rejtegettük.

De a csángóknál? Akik mindebből kimaradtak!? Akinék nem volt saját nemességük, polgárságuk, nem volt – s ma sincs – saját értelmiségük? Náluk vajon honnan való ez az értékrend? Honnan ezeknek a színeknek a kedveltsége? Mert hogy kedveltek, öntudatlanul is szívesen alkalmazottak – azt láthatjuk.

Olyannyira, hogy a házaló moldvai cigányasszonyok néhány évtizede még pontosan tudták – lehet ma is tudják –, hogy a magyar falvakban piros és zöld festékekkel kell díszíteni az eladásra kínált orsót, az oláhoknak pedig késsel és veressel díszítették a portékát.

Olyannyira, hogy a lujzikalagori lányokat az 1940-es évek első felében, a vasgárdás időkben csendőrök vitték be a mezőről, amiért piros-fehér zöld színnel volt hímezve a katrinca alól kitetsző pendelyük széle, s órákon át vallatták őket, kinek a biztatására használták ezeket a színeket.

Olyannyira, hogy a Szucsávától Konstancáig mindenfelé árult, fűzfavesszőből készült kasokat is elkobozták a negyvenes években a pusztinai csángókról, mert a román csendőrök tudták azt, amit a csángók nem: ezek a színek a magyarságot is kifejezhetik.

Mert a csángók azonban nem tudták, s legtöbbjük ma sem tudja. De öntudatlanul, ösztönösen, a lelkük mélyén, talán a génjeikben megőrizve sejtik, mint Ady grófi szérűjén a zokogó koldusok és zsellérek „*érik titkon, hogy az övék*” – őket jelképezi – ez a három szín: *a piros, a fehér és a zöld.*